

Uit: de Volkskrant van 18 sept. 2010:

Geschiedenis voor je tante

Compact en doelgericht versus vrij en exuberant

Hans Wansink

Wat is het ideale geschiedenisboek? Een boek dat prettig leest, maar liefst ook verrast met originele analyses. Voldoen de vijf nominaties voor de Libris Geschiedenis Prijs 2010 aan deze wensen? Door Hans Wansink

Halverwege de jaren tachtig van de vorige eeuw was het aanmerkelijk slechter gesteld met de geschiedschrijving dan nu. Als het al tot promoveren kwam, dan was de dissertatie voor de meeste vakhistorici tegelijkertijd het eerste en het laatste boek. Dat boek was dan doorgaans ook nog een zeer gedetailleerd onderzoeksverslag, met veel tabellen en nog meer voetnoten, dat uitsluitend gericht was op collega's van dezelfde specialisatie.

Toch had ook 25 jaar geleden de verhalende geschiedschrijving al de wind in de zeilen. Die markt werd evenwel hoofdzakelijk bediend door buitenlandse auteurs. De vertalingen van Emanuel Le Roy Ladurie, Umberto Eco, Georges Duby en Barbara Tuchman, met hun spannende boeken over de middeleeuwen, vlogen bij tienduizenden de winkel uit.

Frits van Oostrom, net benoemd tot hoogleraar middeleeuwse letterkunde, constateerde in de Haagse Post van 26 juli 1986 dat de Nederlandse historici een gat lieten vallen omdat ze te weinig aandacht gaven aan het literaire aspect van de geschiedschrijving. Hij zelf was vastbesloten in dat gat te springen. Hij kondigde aan 'een mooi boek te maken over het literaire leven aan het Hollandse gravenhof in de veertiende eeuw. Een hof dat onder Albrecht van Beieren opbloede tot internationale allure.' Een jaar later verscheen inderdaad Het woord van eer, dat verscheidene herdrukken beleefde, werd vertaald en bekroond met de Wijnaendts Franckenprijs. Tien jaar later won Van Oostrom de AKO-literatuurprijs met Maerlants Wereld, waarvan meer dan zestigduizend exemplaren werden verkocht.

De diagnose van Van Oostrom in 1986 werd gedeeld door Maarten van Rossem, die met De Verenigde Staten in de twintigste eeuw net dat uiterst leesbare, samenvattende, boek had geschreven waar zijn collega's maar niet aan toekwamen. Van Rossem, in dezelfde Haagse Post: 'Van, voor en door de professionals, dat is toch de Nederlandse historische wereld ten voeten uit. Een wereld die zichzelf in stand houdt met kleine discussietjes in de vakbladen, die bestaat bij de gratie van een permanent revisionisme. Je bent altijd bezig een bestaande visie te onderzoeken en dan blijkt onveranderlijk dat het nét niet helemaal klopt, dat het toch weer éven ietsje anders in elkaar zat. Dat levert een gigantische hoeveelheid drukwerk op die niemand leest. Waar is de populaire geschiedenis van Nederland die je je tante op haar verjaardag cadeau kan doen? Dat De lage landen bij de zee en Erflaters van onze beschaving van het echtpaar Romein al van voor de oorlog dateren, daar bekommeren de professionals zich niet om.'

Zoals gezegd, de vakhistorici staan vandaag de dag niet langer met hun rug naar het publiek. Geschiedenisboeken die je je tante cadeau kan doen, zijn er inmiddels in overvloed – al blijft

het wachten op een populaire vaderlandse geschiedenis in de stijl van de Romeins. Je kunt je zelfs afvragen of de historici niet te veel op de verhalende toer zijn gegaan. Dat verwijt maakte de socioloog Jacques van Doorn drie jaar geleden in een gesprek dat ik met hem had naar aanleiding van het verschijnen van zijn Duits socialisme. ‘Ik ben erg blij dat ik geen geschiedenis heb gestudeerd. Geschiedenis blijft toch het vertellen van verhaaltjes. Ik ben historicus, maar één die vragen stelt die een historicus niet zou stellen. Ook omdat ik een beetje querulanterig ben: als vragen niet worden gesteld, stel ik ze wel.’

In de inleiding van Duits socialisme (in de Volkskrant besproken op 22 juni 2007) lezen we daar een frappant voorbeeld van: ‘Men kan zich afvragen of de onderdrukking door de marxistische SPD-leiding van geciviliseerde vormen van nationaal of Duits socialisme er niet toe heeft geleid dat het nationaal-socialisme de kans kreeg het Duitse volk, ook in zijn socialistische voorkeuren, voor zich te winnen.’

Van Doorns antwoord: de Duitse socialisten hebben gefaald, omdat ze zichzelf als onderdeel van een internationale beweging bleven zien en niet wilden integreren in de Duitse natie. Daarom ging de socialistische partij ten onder in de slag om de kiezers met de nationaal-socialisten van Hitler. Zo presenteerde Van Doorn in een vloeiend betoog van 300 pagina’s een nieuwe, scherpzinnige kijk op de opkomst van het nationaal-socialisme.

Wat is nu het ideale geschiedenisboek? Het boek dat je tante voor de open haard met een glas wijn enkele mooie avonden bezorgt, zeker. Maar liefst toch ook een boek waar ze van opkijkt, dat haar verrast met originele analyses en nieuwe gezichtspunten. Dit kan onze maatstaf zijn bij het beoordelen van de vijf nominaties voor de Libris Geschiedenis Prijs 2010.

Tenzij tante emotioneel bij de problematiek betrokken zou zijn, zou ik haar niet de dikke pil over de eerste vier jaar van de NSB van Robin te Slaa en Edwin Klijn in de maag willen splitsen. De NSB – Ontstaan en opkomst van de Nationaal-Socialistische Beweging, 1931-1935 is een mooi voorbeeld van wat Van Rossem bedoelde met professioneel historisch onderzoek: een lichte nuancering van wat we al wisten (bijvoorbeeld uit A.A. de Jonge’s Crisis en critiek der democratie uit 1968) op basis van uitputtend detailonderzoek. Te Slaa en Klijn menen dat het nazi-gehalte van en het antisemitisme in de vroege NSB nét iets zwaarder was dan door andere historici is beweerd. Ze geven daar ook argumenten voor, maar 900 pagina’s is toch wel te veel gevraagd voor één derde van een partijgeschiedenis.

Dat bezwaar van halverwege blijven steken kleeft ook aan de biografie van Annejet van der Zijl, Bernhard – Een verborgen geschiedenis. Van der Zijls proefschrift leest als een trein, maar wel een die de eindbestemming niet bereikt. Ze beschrijft het leven van de prins tot 1945, maar eigenlijk gaat het boek vooral over de (groot-)ouders van Bernhard en de vlegeljaren van de prins. Van der Zijl ziet Bernhard als product van zijn familiegeschiedenis, als een aan lager wal geraakte edelman die permanent bezig was tegen wil en dank zijn stand op te houden én zijn veeleisende moeder te behagen. Met behulp van zijn lidmaatschapskaart van de Deutsche Studentenschaft stelt Van der Zijl vast dat de prins ook deel uitmaakte van de SA en de NSDAP, wat hij zelf steeds heeft ontkend. Leesbaar, maar toch onbevredigend, omdat Van der Zijls verhaal als een nachtkars uitgaat.

Een zeer lezenswaardig proefschrift is Het geheim van de Telegraaf door Mariëtte Wolf. Knap is alleen al dat zij het vertrouwen van de vanouds autistische redactie, ‘bastion van strijd lust en rancune’, wist te winnen om jarenlang onderzoek te kunnen doen. Het plezier dat de makers van De Telegraaf altijd hebben gehad om de lezers een prettige ochtend te

bezorgen, is als het ware overgeslagen op de pershistorica. De sappige anekdotes, intriges en machinaties buitelen over de rijk geïllustreerde pagina's.

Wolf onderstreept de continuïteit in 117 jaar Telegraaf: de onafhankelijkheid ten opzichte van de zuilen, de campagnes en de schandalen, het opportunisme ('gewoon zeggen wat je vandaag meent'), het door elkaar lopen van feiten en meningen en vooral de ruime aandacht voor verstrooiing, show en opgewekte human interest om de lezeressen te paaien (want de vrouw beslist welke krant er in huis komt).

Onvoldoende komt Wolf toe aan een analyse van de zwenkingen in de koers van de krant (die begon als bijna sociaal-democratisch), aan de onevenredig zware bestraffing van het oorlogsgedrag van De Telegraaf en aan een verklaring van de enorme vlucht van de oplage van de krant vanaf de jaren zestig.

Van de vijf genomineerde boeken voor de Libris Geschiedenis Prijs komt het werk van vakhistorica Els Kloek het dichtst in de buurt van het ideale geschiedenisboek. *Vrouw des huizes – Een cultuurgeschiedenis van de Hollandse huisvrouw* is een handzame synthese van 35 jaar onderzoek door de auteur, die bovendien in haar verhaal de nieuwste inzichten van de sociaal-historisch onderzoek integreert. *Vrouw des huizes* straalt soliditeit en gezag uit, en houdt mooi het midden tussen anekdotes en illustraties enerzijds en analyses en de context van de algemene geschiedenis van de Nederlanden aan de andere kant.

Buitenlandse waarnemers verbaasden zich al vanaf de late middeleeuwen over de zelfstandigheid van de Hollandse vrouw op eigen erf en de ongedwongenheid van de vrouwen in de sociale omgang. Nederlandse vrouwen konden lezen, schrijven en rekenen, dreven handel, leverden hun bijdragen aan de opstand tegen de Spaanse overheerser en namen actief deel aan de calvinistische godsdienststrijd. Ze speelden – binnenshuis – de baas over hun weinig martiale echtgenoten, maar bleven tot diep in de twintigste eeuw formeel en juridisch handelingsonbekwaam.

Kloek maakt aannemelijk waarom vrouwen toch de voorkeur geven aan wat feministen sekseslavernij noemen, boven de loonslavernij van een volledige betaalde baan met chefs, stress en bovenbazen. De vraag is wel of dat ook zal gelden voor de generatie vrouwen die nu haar opwachting maakt op de arbeidsmarkt, maar dergelijke speculaties zijn niet aan vakhistorica Kloek besteed.

Zo compact, doelgericht en gedisciplineerd als Kloek te werk gaat, zo exuberant, vrij en persoonlijk opereert David Van Reybrouck in zijn *Congo – Een geschiedenis*. Dit boek is tegelijkertijd veel minder en veel meer dan een synthese van bestaand onderzoek van de tragische geschiedenis van dat grote Afrikaanse gebied, dat er maar niet in slaagt zich aan de eigen haren omhoog te trekken.

Van Reybroecks *Congo* is literaire non-fictie, meer dan geschiedwetenschap. Het is meeslepend geschreven, goed gecomponeerd en biedt verrassende inzichten. De Vlaamse schrijver had vooral de ambitie de Congolezen zelf aan het woord te laten, zowel degenen die nu in China furore maken als handelslui, als hun voorvaderen die konden vertellen over de tijd dat nog geen blanke een voet in Congo had gezet.

Van Reybrouck heeft veel gereisd en velen gesproken, waardoor het boek nog het meest op een documentaire lijkt. Omstreden is zijn werk ook, want in België is de geschiedenis van de

voormalige kolonie nog altijd een openliggende zenuw. Van Reybrouck heeft evenwel geen boodschap aan de Historikerstreit die in zijn land wordt gevoerd. Hij wilde de lezers als een romanschrijver bij hun kladden grijpen, en daarin is hij volkomen geslaagd.